

УДК 811.161.2'373.21(477.87);81'373.611
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/82-1-44>

Вероніка БАНЬОІ,
orcid.org/0000-0001-7957-8080
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет»
(Ужгород, Україна) veronica.banyoi@uzhnu.edu.ua

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ САКРАЛЬНОГО В МІКРОТОПОНІМІЇ БАСЕЙНУ РІЧКИ УЖА

У статті охарактеризовано особливості концептуалізації сакрального в мікротопонімії басейну річки Ужа Закарпатської області, визначено способи й причини сакралізації. З'ясовано, що сакральне в мікротопонімному просторі репрезентоване різними мовними одиницями, умотивованість яких нині не завжди є прозорою. Для розуміння сакрального в топонімії розмежовано поняття **сакральний ландшафт** (простір) і **сакралізація простору**. Концептуалізація сакрального в ужанській мікротопонімії залежить або від типу позначуваного об'єкта, який є частиною сакрального ландшафту, або від характеру мотивувальної назви. Сформований сакральний мікротопонімний простір басейну Ужа є відображенням насамперед матеріальної реалізації релігійної сфери. Відповідно мікротопонімікон басейну репрезентований цілісною системою онімів, базові одиниці яких концептуалізують сакральне й мотивовані назвами культових споруд, номенами на позначення цвинтарів, захоронень, гідрографічних об'єктів, вода в яких стала «святою», «свяченою», «священною» у зв'язку з її позитивними характеристиками. Проаналізовано мікротопоніми, мотивовані апелятивами **ігрище, лиса гора, баба**, які мають давнє походження, відображають процес сакралізації гірського ландшафту в язичницькі часи. Визначено, що концептуалізують сакральне і давні мікротопоніми з атрибутами-кологративами **чорний, білий**, які мовці нині не пов'язують із сакральним, й оніми, що сприймаються як «містичні», «темні» через співзвучність зовнішньої форми із відповідними апелятивами або у зв'язку з формуванням певних асоціативних зв'язків лише на сучасному етапі їхнього функціонування. Узагальнено, що вивчення проблеми концептуалізації сакрального в мікротопонімному просторі дозволяє глибше вивчити та зберегти культурні традиції, вірування та історичні факти, які є важливим засобом самоідентифікації мовців.

Ключові слова: концептуалізація сакрального, сакральний ландшафт, сакралізація простору, мікротопонімії простір, мікротопонімія басейну річки Ужа.

Veronica BANYOI,
Candidate of Philology,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language
Uzhhorod National University
(Uzhhorod, Ukraine) veronica.banyoi@uzhnu.edu.ua

CONCEPTUALIZATION OF THE SACRED IN THE MICROTOPYNOMY OF THE UZH RIVER BASIN

The article describes the features of the conceptualization of the sacred in the microtoponymic of the Uzh River basin of the Transcarpathian region, identifies the methods and reasons for sacralization. It is found that sacrality in the microtoponymic space is represented by various linguistic units, the motivation of which is not always properly understood. To understand the sacred in toponymy, the concepts of sacred landscape (space) and sacralization of space are distinguished. The conceptualization of the sacred in Uzh microtoponymy depends either on the type of the designated object, which is part of the sacred landscape, or on the nature of the motivating name. The formed sacred microtoponymic space of the Uzh basin is a reflection of the material religious sphere. Accordingly, the microtoponymic of the basin is represented by a holistic system of onyms, the basic names of which conceptualize the sacred and are motivated by the names of religious buildings, nomens for denoting cemeteries, burial grounds, hydrographic objects, the water in which has become "holy", "consecrated", "sacred" due to its positive effect on the body. Microtoponyms motivated by the appellations **ігрище, лиса гора, баба**, which have ancient origins and reflect the process of sacralization of the mountain landscape in pagan times, have been analyzed. It is determined that the sacred is conceptualized by ancient microtoponyms with colorative attributes black, white, which speakers do not currently associate with the sacred, and vice versa, by onymes that are perceived as "mystical", "dark" due to the consonance of the external form with the corresponding appellations or due to the formation of certain associative connections only at the current stage of their functioning. It is generalized that the study of the problem of conceptualizing the sacred in the microtoponymic space

allows for a deeper study and preservation of cultural traditions, beliefs and historical facts, which are an important component of the speakers' self-identification.

Key words: conceptualization of the sacred, sacred landscape, sacralization of space, microtoponymic space, microtoponymy of the Uzh River basin.

Постановка проблеми. В українській мікротопонімії важливим питанням є дослідження особливостей процесу найменування об'єктів, які пов'язані із сакральною сферою. Вивчення проблеми сакралізації простору є актуальним, оскільки дозволяє глибше проаналізувати культурну спадщину українців, виявити релігійно-міфологічні уявлення носіїв мови, які формують розуміння власного місця в цьому світі, дає змогу продемонструвати глибинний зв'язок мовця з певною територією, що слугує засобом самоідентифікації. Важливим є міждисциплінарний аспект дослідження питання сакралізації простору: визначення сакральної вмотивованості назв місць, пов'язаних із релігійною обрядовістю (храмів, цвинтарів тощо), не є складним завданням для мовця, оскільки мотивувальною основою номінації слугує безпосередній зв'язок із священним; натомість виявлення прихованих сакральних мотивів у називанні інших природних об'єктів, які не мають такого прямого зв'язку, потребує додаткових спеціальних лінгвістичних досліджень, у межах яких враховуються знання не лише з географії й історії, але й з фольклористики, етнології, краєзнавства, релігієзнавства. Як слушно зауважує О. Міщенко, «для того, щоб визначити суть поняття "сакральний ландшафт", необхідно знати його генезис, тобто історію формування священного місця і простору. Проте на практиці той самий сакральний ландшафт одночасно може мати релігійне, подієве, символічне, а також міфологічне походження, тому при трактуванні цього терміна доцільно використовувати інтегрований підхід, де сакральний ландшафт розглядається як природна, природно-антропогенна, антропогенна система, пов'язана з певними життєвими символами, міфами, вагомими подіями, релігійними почуттями, має надзвичайно ціннісне значення для людини або групи людей і потребує особливого вшанування й охорони. Таке означення дає можливість обґрунтувати просторові зрізи (рівні) і функції сакрального ландшафту» (Міщенко, 2018: 85).

Аналіз досліджень. Питання сакрального як елемента просторової характеристики вивчали Л. Атаман, Л. Ключко, Ю. Когатько, І. Костащук, К. Мезенцев, І. Ровенчак, В. Патійчук, Л. Шевчук та ін. Функціонування й уживання сакральних апелятивних і пропріальних одиниць дослі-

джували у своїх працях П. Мацьків, Н. Пуряєва, М. Скаб, М. Худаш та ін. Сакральне в топонімному просторі стало об'єктом дослідження у студіях В. Лучика, який охарактеризував сакральні мотиви в топонімії Центральної України (Лучик, 2010); Н. Сокіл-Клепар проаналізувала мікротопоніми християнського походження через призму опозиції *священне – профанне* (Сокіл-Клепар, 2014); на роль топонімів і мікротопонімів у сакралізації простору звернули увагу М. Кугутяк, М. Паньків (Кугутяк, Паньків, 2014).

Мета статті – охарактеризувати особливості концептуалізації сакрального в закарпатському мікротопоніміконі басейну річки Ужа, з'ясувати способи й причини сакралізації мікротопонімного простору. Мікротопонімія басейну річки Ужа в межах Закарпатської області сформувалася у специфічних географічних, етнокультурних, історичних та лінгвальних умовах. Ужанська Долина (басейн Ужа) є частиною гірської системи Українських Карпат, де охоплює частину Полонинських Карпат (Полонинський Хребет) та Вулканічних Карпат (Вигорлат-Гутинський Хребет). Вигорлат-Гутинський хребет є пасмом згаслих вулканів з рештками вулканічних конусів. Надзвичайно багата територія на мінеральні води (здебільшого так звані нарзани – вуглекислі маломінералізовані гідрокарбонатно-натрієво-кальцієві, у т.ч. залізисті), які мають особливі лікувальні властивості. На території басейну є *Ужанський національний природний парк*.

Виклад основного матеріалу. Конструктами сакрального простору є різні елементи, серед яких особливе місце посідають оніми, зокрема мікротопоніми. Сакральність у мікротопонімному просторі репрезентована різними мовними одиницями, умотивованість яких нині не завжди є прозорою. Мовці сакралізують простір не лише через номінацію елементів природного і штучного походження (хрести, церкви, печери, гірські вершини, джерела тощо), але й шляхом надання різним об'єктам, які безпосередньо не відображають зв'язок із сакральним, таких характеристик, які сприяють процесу сакралізації й відповідного уявлення про ландшафт.

Уважаємо, що для розуміння всеохопності поняття *сакрального в топонімії* варто розмежовувати поняття *сакральний ландшафт (простір)* і *сакралізація простору*. Сукупність усіх

топооб'єктів, які так чи так пов'язані зі сферою священно-ритуальною, формують сакральний ландшафт. Сакралізація як процес наділення істот, предметів і явищ надприродними, священними і містичними ознаками або властивостями може стосуватися також об'єктів, які за своєю природою належать до сфери профанної. Відповідно сакральним у топонімії може бути елемент, який первісно позначав релігійно-культурний об'єкт, що мав за своєю суттю надприродні ознаки або ж стосувався номінації місць, не пов'язаних із релігійною сферою. Умотивованість зв'язку із сакральним відбувається або через релігійну значущість самого об'єкта, або через символічність сприйняття оніма.

На формування сакрального простору впливають різні фактори, які, на думку Л. Атаман, найпростіше зрозуміти на прикладі давніх цивілізацій: «У первісні часи світогляд людини формувався на основі міфів та вірувань, люди вбачали сакральне всюди: у природних явищах, в образі життя, у потребах тощо. Люди були переконані, що вони існують у сакральному, що проявляється через світ рослин та живих істот. Необхідність формування сакральних просторів для людей в першу чергу проявлялася як потреба захисту. У міфології давніх цивілізацій видно, що спосіб формування світу завжди супроводжувався боротьбою із лихими силами, демонами, драконами й іншими істотами. Це спричиняє те, що посеред одноманітного простору виникає сакральний світ» (Атаман, 2017: 58). Дослідниця виокремлює чотири групи факторів виникнення, поширення та розвитку сакральних просторів: 1) *об'єктивні* (географічне положення, природні умови, історія розвитку території, економічні, соціальні, демографічні, етнічні, релігійні та інші відмінності) *та індивідуально-суб'єктивні* (особливості поведінки, психіки певних соціальних груп населення, які визначають їх своєрідні ціннісно-світоглядні погляди); 2) *внутрішні та зовнішні*; 3) *глобальні* (домінування певних релігій у світі, їх вплив та особливості взаємодії, геополітична ситуація тощо), *державні* (релігійно-політична ситуація в державі), *регіональні* (найбільше залежать від природних особливостей території різних регіонів, наприклад, для жителів гірських регіонів світу божествами вважалися гори, вулкани, а бога моря чи океану не було взагалі); 4) *природно-географічні* (рельєф, сприятливий клімат, забезпеченість території природними (мінеральними) ресурсами, рослинами та іншими об'єктами, що наділені «лікувальними» властивостями; географічне положення; мальовничі краєвиди), *історико-географічні* (форму-

вання основних релігійних течій на досліджуваній території) *та суспільно-географічні* (етнічний, релігійний, політичний та соціальний аспекти) (Атаман, 2017: 61-62, 81-113).

На думку О. Міщенка, для будь-якої сакралізації важливий пошук центру (ядра), а «при визначенні змісту поняття цього терміна важливо визначити природу сакрального, тобто те, що освячується людиною або групою людей і відіграє функцію ядра сакрального ландшафту. Відповідно всю низку трактувань дефініції "сакральний ландшафт" загалом можна поділити на такі підходи: релігійний, подієвий, соціокультурний» (Міщенко, 2018: 84). Як зауважує дослідник, «релігійний підхід передбачає поклоніння Богу (Творцю) або кільком богам». У такому випадку сакральний ландшафт сприймається як образ священного простору, що успадковується певними групами людей як вияви Вищої Сили; духовна функція таких територій зберігається впродовж тривалого часу, навіть за умови зміни релігійного чи етнічного складу мовців (Міщенко, 2018: там само).

Географічні об'єкти на території басейну річки Ужа, які репрезентують сакральне й через відповідний процес номінації формують мікротопонімну систему, можемо умовно поділити на три групи: 1) місця, які є частиною сакрального ландшафту: різні культові споруди (храми, дзвіниці, хрести та ін.), природні об'єкти, які слугували місцем виконання ритуалів; 2) топооб'єкти, які вважають священними через приписувані їм особливі ознаки; зазвичай це місця, з якими пов'язані особливі події містичного чи релігійного плану; 3) топооб'єкти, які сприймаються лише сучасним мовцем як сакральні через втрату етимології чи у зв'язку із сучасним переосмисленням назви. Відповідно концептуалізація сакрального в мікротопонімії басейну Ужа безпосередньо залежить або від типу позначуваного об'єкта, або від характеру мотивувальної назви.

Сформований сакральний мікротопонімний простір басейну є відображенням матеріальної релігійної сфери і всіх явищ, процесів та атрибутів, які її супроводжують. Відповідно мікротопонімкон басейну Ужа репрезентований цілісною системою назв, базові назви яких концептуалізують сакральне й мотивовані:

1) назвами культових споруд: *буд. Бант'їс'ка Цір'кôÿ // Молитôÿний Дом* (Тих.), *буд. Б'ужн'а* (Пер.) < апелятив *б'ужн'а* 'синагога, молитовний дім', *буд., тер. Мôнастьір'* (М.Бер.), *п. Мôнастьір'с'кої* (М.Бер.), *п. Манастьір* (Т.Пас.), *буд. Новá Цір'кôÿ* (Костр.), *дор. Хрêсна Дорôга*

(М. Бер.) 'побудовані культові споруди при дорозі, які символізують шлях Ісуса до страти на хресті', п. *Цір'к'і́н'іч'ка* (Гусн.), пот. *Цір'к'і́н'ій Пóт'ік* (Ужок), буд., тер. *Цір'кóу* (Вішка, Гусн., Завос., Луг, Люта, Пол.Г., Рус.М., С-ки, Т.Пол., Ужок), буд. *Цір'кóу* (Бег.П., К.Паст.), п. *Цір'кóуна Зі́мл'а* (Вол.), п. *Цір'кóу'і* (Рак.);

2) номенами на позначення цвинтарів, захоронень: мог. *Могі́ла Тр'ох Се^мстéр* (Став.), кл. *Ни́жн'а́н'с'ки́ Цвóнтар'* (Сіль), *Ни́жній Цвóнтар'* (Вол.), *Нóвій Ті́міт'у́* (Т.Пас.), *Нóвій Цы́нтар'* (Пер.), *Нóв'ий Цы́нтар'* (Новос., Сім.), *Старі́й Ті́міт'у́* (Т.Пас.), *Старі́й Цы́нтар'* (Пер.), *Стáрый Цы́нтар'* (Вор., Новос., Сім.), *Темет'у́ // На Грóбах* (Пол.Г.), *Те^мміт'у́* (Завос.), *Ті́міт'у́* (Мокра), *Ті́міт'у́* (Нев., Гута), *Ті́міт'у́* (Маюр.), *Ў Солонóму // Стáрый Жыдóс'ки́ Цвы́нтар'* (Чорн.), п. Мòгі́лки (Мирча).

Оскільки культові споруди були важливими номінаційними координатами, то вживання назв на їх позначення сприяло сакралізації простору, що відбувалася через просторові відношення: дор. *До Цéркви* (Костр.), м.в., п. *Кóло Капліч'ки* (Дубр.), ч.м. *Кóло Костéла* (Пер.), ч.с. *Кóло Крéста* (Паст.), *Кóло Хрéста* (п. – Завос., Лип., Пор.; ч.с. – Мокра, Турич.; розд. – Бег.П.; л. – Завос.), п. *Кóло Хрест'і́* (Люта), кр. *Кóло Христá // Кóло Каплі́ц'і* (М.Бер.), ч.с. *Ні́же Христá* (Бук.), *Кóло Цéр'кви* (ч.с. – Бег.П., Паст., Чорн.; п. – Лік.; ч.с. – Дубр., К.Паст., Новос., Р.Паст.; тер. – Р.Паст.), кл. *Кóло Цéрквы* (Новос.), *Кóло Цір'кви* (тер. – Тих., кл. – Люта), п. *Над^м Цір'кóу'л'óу* (Паст.), ч.с. *Пóза Цір'кóу* (Люта, Тих.), п. *Пуд^м Цір'кóу'л'óу* (Паст.), п., зар. *Хресты́* (Гусн., Тих.).

Розуміння церковного репрезентоване і через атрибутив *попів, дяків* та под. (це підтверджує наявність варіантних назв), що сприяє набуттю ознак сакрального: п. *Попóва Гу́ш'ава // Цéр'кóвнóйе* (Нев.), ур. *Попóва Дóлина* (Зар.), л. *Попóва Жолóбина* (Вол.), п. *Попóва Зáгорода // Кóло Цéр'квы* (Став.), ур. *Попóва Йáма* (Пер.), дж. *Попóва Сту́н'а* (Пол.Г.), п. *Попóва Та́бла* (Зар.), ур. *Пóпу́ Горб^н* (Княг.), л. *Пóпу́ Пóтук* (Завб.), п. *Пóпу́с'ка Та́бла* (Пор.), буд., тер. *Пóпу́с'ка Фáра* (М.Бер.), п. *Пóпу́с'ко́* (Нев.), п. *Д'ак'і́ Грун* (Вішка), л. *Д'акóва До́ліна* (Т.Пол.), дж., п. *Д'акóва Ки^рні́ц'а* (Т.Пол.), потч., п. *Д'акóва Пóтóч'ина* (Рус.М.), п. *Д'акóс'ка Зáгóрда* (Т.Б.) та ін.

В ужанському мікротопоніміконі функціонують одиниці, що позначають гідрографічні об'єкти, вода в яких стала «святою», «свяченою», «священною» у зв'язку з її позитивною дією на організм: дж. мін. в. *С'атá Вóда* (Т.Б.), пот. *С'ач'éній Пóтук //*

С'атá Вóда (Княг.), пот. *С'ач'éній Пóтук // С'аш'éній Пóтук* (Пор.), л. *С'ач'éній Пóтук* (Пор.). Як зауважує Н. Шудляк, переважно «відомості про цілющість води не є підтвержені лабораторними дослідженнями і ґрунтуються виключно на особистих переконаннях вірян. Дуже часто, обґрунтовуючи свої твердження про особливі властивості води, респонденти посилаються на наукові або наукоподібні факти. ... Такі дані не підтверджуються документально, проте «авторитет фахівців» посилює віру у цілющість води. Процес сакралізації цих об'єктів формується із таких частин: сакралізація води, як основоположного фактору життя; сакралізація простору навколо витoku; утворення малих фольклорних форм, завданням яких є поширення відомостей про локус; усталення серед віруючого населення сприйняття локуса як святого місця, що є завершальним етапом сакралізації природного об'єкта» (Шудляк, 2016: 100).

Найдавніший фактор локалізації сакральних просторів і власне сакралізації ландшафту на сучасному етапі пов'язаний з міфологією. Латентну інформацію можуть фіксувати оніми, що вживаються на позначення об'єктів, які нагадують образи людей і тварин. Найчастіше це так звані «культові камені», «з якими пов'язана давня обрядово-культурна традиція та які відзначаються наявністю вирізьблених на них різноманітних за змістом образів, знаків і символів» (Кугутяк, Паньків, 2014: 248). Мікротопонімний ландшафт басейну річки Ужа репрезентований такими назвами, які могли колись бути частиною сакрального простору: г. *Біло́й Камі́н'а* (Нев.), л. *Блі́жній Ка́миниц'* (Лип.) (< *ка́миниц'* 'скеля'), л. *Да́льний Ка́миниц'* (Лип.), печ. *Д'ира́ва Га́ура* (Вор.) (< *га́ура* 'скеля', *д'ира́ва* 'з діркою, тобто з печерою'), печ. *Д'ира́ва Скала́* (Вор.), *Д'ира́вий Ка́мін'* (печ. – Пер., скеля, п. – Сім.), п. *Ма́гурс'ки́ Ка́мін'* // *Ма́гур'с'ки́ Ка́мін'* (Т.Б.), п. *С'іна́ц'ки́ Ка́мін'* (Т.Б.), л. *Сóкóлу́ Ка́мін'* (Новос.). Негативне чи позитивне сприймання лікувальних, окремих (антропоморфних, зооморфних) особливостей з цих елементів ландшафту як прояву духовного, священного світу міг визначити процес сакралізації.

На розташування сакральних об'єктів вплинули природно-географічні чинники. Сакралізованими є гірські вершини, оскільки саме тут, на думку людства, живуть боги. Такі підвищення почали набувати духовного значення і відповідно сакралізувалися. Мають давнє походження, відображають процес сакралізації гірського ландшафту в язичницькі часи мікротопоніми, які мотивовані такими апелятивами:

1) *ігрище*: ур. *Іґриш'а* (К.Паст.), л. *Иґриш'а* (Мирча), п. *Йегр'овиш'е* (Ужок), ур. *Йіґр'овиш'е* (Ужок), л. *Зайґриш'а* (Мирча), ур. *Зайґриш'а* (К.Паст.), л. *Пудиґриш'а* (Мирча). Ігрища були місцями проведення язичницьких ритуалів, вони розташовувалися завжди в гірській частині, це підтверджує й ужанський мікротопонімний про- стір;

2) *лиса гора*: г. *Лыса* (Мокра), п. *Лыса* (Мокра), п. *Лыса Гора* (М.Бер.), л., г. *Лысан'а* (Т.Б.), л. *Лысий* (Пер.), п. *Лысий Бѣрех* (Пор.), пот. *Лысий Пѣтук* // *Лысий Пѣтук* (Дубр.), сін., пас. *Лысинá* (Тих.). Як зауважують М. Кугутяк, М. Панько, «в українській міфології Лисі гори є місцем збору в певний період нечистої сили – чортів, відьом, упи- рів. Після прийняття християнства волохи, ведуни, інші представники язичницького жрецтва були оголошені злою нечистою силою, а їхні святи- лища, які знаходилися на незарослих вершинах гір і пагорбів, оголошувалися проклятими місцями. Через декілька поколінь у свідомості людей укорі- новалася віра, що такі місця є проклятими, на них перебуває нечиста зла сила. Щодо географічного розміщення Лисих гір у нашому краї, то, мабуть, у дохристиянські часи тут так само проходили два паралельні ряди, які обрамлювали та були кордо- нами священних Карпатських гір і священних вод Дністра» (Кугутяк, Паньків, 2014: 249);

3) *баба*: п. *Бабин Горб* (Смер.), л. *Бабиної* (Мирча). Ці об'єкти локалізовані в гірській частині й далеко від поселень. Самі респонденти, намагаючись пояснити походження назви й від- творити мотивувальну основу, виявляли сумнів щодо належності об'єкта якійсь старій жінці, яка б могла жити самотньо на таких висотах або обро- бляти чи використовувати там угіддя. Тому цілком імовірно, що ці два мікротопоніми є частиною давнього сакрального простору: «У дохристиян- ські часи Баба – Велика богиня життя, родючості, здоров'я, якій поклонялися наші пращури. Цьому божеству влаштовували капища на висотах і там підтримували жертвний вогонь. Міфи, легенди й казки дають нам підставу вважати, що вона опіку- ється звірами та загробним світом. Лопата, якою вона засуває дітей у розпечену піч, свідчить про причетність до дитячої ініціації. Дочка її Оленка- зміючка теж сакральна істота. Баба поєднана зв'язками зі зміями. Після прийняття христи- янства із часом в особі Баби об'єднали декілька божеств» (Кугутяк, Паньків, 2014: 250).

Цілком закономірно, що багато мікротопоні- мів, які функціонують на позначення об'єктів у гірській місцевості, приховують інформацію про сакральне. Як зауважують М. Кугутяк, М. Пань-

ків, такі об'єкти були труднодоступними, а отже, могли дозволити безперешкодно здійснювати різні магичні ритуали (Кугутяк, Паньків, 2014: 247). Нині мовці не ототожнюють такі топооб'єкти із чимось священним і відповідно функціонування подібних мікротопонімів не пов'язують із сакраль- ним, хоча, можливо, саме в таких місцях відбува- лися важливі обрядодії. Як зауважує О. Міщенко, «серед інструментів сакралізації можна виокре- мити ще символізацію та міф, які надають ланд- шафту надзвичайно ціннісного (святого) значення. Крім того, будь-який ландшафт на певному етапі може стати сакральним через подію, що відбулася в його межах» (Міщенко, 2018: 85). До таких назв можемо зарахувати оніми, мотивовані типовими колоративами, що репрезентують типові уявлення мовців про довкілля. За нашими спостереженнями (див детальніше статтю: Баньої, 2009), найбіль- шою групою є мікротопоніми з колоративом *чор- ний*, який уживається в традиційних значеннях, що фіксуються словниками: 1. 'темний, не осяяний світлом' (п. *Ч'ор'н'і Гуркі* – Пор.); 2. 'темний, гли- бокий, куди не проникає світло' (пот., п. *Ч'ор'н'і Воды* – Новос.); 3. 'непроглядний, непрохідний, гус- тий, темний, темно-зелений' (л. *Ч'орний Жол'іо* – Стуж.); 4. 'покритий сажено, кіптявою, погорілий' (п. *Ч'орний Чирт'іж* – Луг); 5. 'брудний, заболочений' (пот. *Ч'орна Кал'ен* – Кам.). Проте зауважимо, що у структурі мікротопонімів *Ч'ор'н'і Ділини*, *Ч'ор'н'і Воды*, *Ч'орний Стун'ік*, *Ч'ор'н'і Мліки*, *Ч'орної Болото* атрибутив *чорний* міг реалізуватися із сакральним значенням, розвинувши додаткову негативну конотацію 'пов'язаний з нечистою силою' через опосередкований зв'язок *чорний* – *брудний* – *небезпечний* – *пов'язаний із нечистою силою*. Такі припущення підтверджують й експедиційні дані: наприклад, джерело *Ч'орний Стун'ік* місцеві мешканці вважають чаклунським місцем, з якого, за місцевими легендами, раніше жінки використовували воду для магичних дій, ритуалів. Як бачимо, асоціативний зв'язок чорного кольору з чимось темним став причиною сакралі- зації мікротопонімного простору.

Символічність білого кольору, який уособлює світло, життєдайність, блиск, чистоту, Бога-отця, також дозволяє зробити припущення щодо його сакральної функції у процесі переосмислення сприймання топодійності через асоціативний зв'язок *білий* – *світлий* (*чистий*) – *священний*, *білий* – *блискучий* – *осяйний* (*Білий Студнік* – дж., п., Бег.П; *Білої Камін'а* – г., Нев.; *Білої Поле* – п., Бег.П.).

Концептуалізують сакральне і такі мікротопо- німи, первісна мотивувальна основа яких не була

пов'язана із чимось священним чи ритуальним; а на сучасному етапі свого функціонування вони сприймаються як «містичні», «темні» через співзвучність зовнішньої форми із відповідними апелюваннями або формування певних асоціативних зв'язків: г. *Дурн'і Вєришки* (Гута) (<дурн'і 'високі; важкодоступні'; на думку деяких респондентів, гору назвали так, бо там відбуваються «дурні» (погані, небезпечні) речі), л. *Йудуу Вєришок* (Рус. М.) (місце, де знайшли повішеника, місце вважається небезпечним і «нечистим», напевно, через асоціацію з іменем одного із учнів Христа), л. *Прісподн'а* (Т.Б.) (< *прісподн'а* 1. 'пекло'; 2. 'віддалене важкодоступне місце'), л. *Ч'омнас* (Сім.) (<ч'омнас 'ліс з покрученими стовбурами дерев', що пов'язане з *сáтрас* 'кивоногий' (Угорсько-український словник, 2001: 144); на думку респондентів, специфічна ознака лісу є ознакою наявності геопатогенної зони, впливу «нечистої» сили).

Проте найбільше асоціюються з «нечистою» силою мікротопоніми, зовнішня форма яких співзвучна з апелюванням *чорт*, *диявол* та под.: п. *Чыртырыйі* (Завб.) < *чыртырыйі* 'поля з ярами, вимиті водою'; п. *Д'абліквоі Пóле* (Вол.) < антропонім *Д'аблік*, пор.: *Дябліок* (Чучка, 2005: 219); п. *Д'аблова Млáка* (Костр.) < *млáка* 'заболочене місце', антропонім *Д'абол*; *Ч'єрте"ж"м* (п. – Мокра, Р.Паст.), (пол. – Кам.), (л. – Бег.П., Мокра) ур. *Ч'єртеж"м* // *Ч'їрт'їж"м* (Новос.), ур., л. *Ч'єртéжик* (Бег.П., Сім.), ур. *Ч'єртéжики* (Гусн.), п. *Ч'єртéжина* (Смер.), п. *Ч'єртéжовини* (Новос.), п. *Ч'єрт'їж'ї* (Смер.), п. *Ч'єртиж"м* (С-ки, Смер., Т.Б.), *Ч'єртиж'ї* (п. – Вільш., Р.Паст., Рус.М.; ур. – Новос.), п. *Ч'єртижók* (Бук.), ур. *Ч'єртижók* (Лік.), *Ч'єртиши* (ур. – К. Паст.; п. – Домаш., Забр.), о.з., сін. *Ч'єрт'їж"м* // *Ч'їрт'їж"м* (Тих.), л. *Ч'єрт'їж'ї* (Лік.), п. *Ч'їртиж'ї* (Т.Б.), п. *Ч'їр'т'їж"м* // *Ч'єрт'їж"м* (Гусн.), п. *Ч'їр'т'їж"м* (Луг, Люта, Ужок) < *ч'єрте"ж"м та ін.* 'викорчуване місце для поля', пор.: *чертіж* 'простір, місцевість, де з дерев обдерто кору, щоб всихали з метою їх подальшого корчування' (Словник буковинських говірок, 2005: 640); *чертіж* 'поляна на

місці вигорілого лісу' (Піпаш, Галас, 2005: 220). Варто зауважити, що ми зафіксували і такі мікротопоніми, які ще на початку свого формування й функціонування концептуалізували сприймання простору як сакралізованого через його зв'язок із потойбічними силами: ур. *Ердéтóу* (Нев.) < міфонім *éрдéт* 'чорт, диявол' або антропонім *Éрдéт* (угор.); у цьому лісі, який на місцевих жителів наганяє страх, постійно знаходять повішеників: їх '*éрдит зав'їу і збаламутиу*', пор.: *ördögi* 'чорт, чортяка' (Угорсько-український словник, 2001: 569); *ördögi* 'диявольський, (кóзпу) чортячий' (Угорсько-український словник, 2001: 569), зар. *Ч'óртіс'куї* (Пор.), п. *Ч'óрт'їу Гóрбók* (Люта), скеля *Ч'óртóва Скáла* // *Рóгóва Скáла* (Став.). Цікавими з погляду функціонування є варіантні мікротопоніми на позначення кутка села *Ў Ч'óртú* // *Твін Пікс* (Костр.). Паралельна назва *Твін Пікс* з'явилася після появи на українських екранах однойменного містичного серіалу, який визначив формування первинної конотації 'небезпечне місце', що вплинула на формування вторинної – 'куток, з мешканцями якого завжди відбуваються небезпечні пригоди'. Для обох назв мотивувальним чинником для номінації кутка села був зв'язок із потойбічними силами, відповідно процес сакралізації простору спричинений однаковими мотивами номінації.

Висновки. Отже, сакралізація в мікротопонімному просторі здійснюється різними шляхами, а сакральне концептуалізується як у назвах на позначення місць обрядодій, так і в номенах, які зв'язок із священним отримують опосередковано. Етапи сакралізації для кожного географічного об'єкта можуть бути різними. Вивчення проблеми концептуалізації сакрального в мікротопонімному просторі дозволяє глибше вивчити та зберегти культурні традиції, вірування та історичні факти, які є важливим складником самоідентифікації мовців. Загалом дослідження сакралізації простору в мікротопонімії дозволяє глибше зрозуміти не лише історико-культурні особливості її формування, але й сучасні уявлення про священне, репрезентоване в різних варіаціях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Атаман Л.В. Суспільно-географічне дослідження сакральних просторів Поділля. Рукопис. Дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук за спеціальністю 11.00.02 – економічна та соціальна географія. Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2017. 211 с. Режим доступу: https://scc.knu.ua/upload/iblock/41e/dis_Ataman%20L..pdf Дата звернення: 26.11.24.
2. Баньої В.Ф. Закарпатські мікротопоніми басейну річки Ужа, мотивовані колоративами. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія*. Випуск 1 (41). Ужгород, 2019. С. 5-12.
3. Словник буковинських говірок / [за заг. ред. Н. В. Гуйванюк]. Чернівці, 2005. 688 с.
4. Кугутяк М., Паньків М. Топоніми як джерело до вивчення сакральних пам'яток Прикарпаття. *Карпати: людина, етнос, цивілізація*. 2014. Вип. 5. С. 247-257.

5. Угорсько-український словник / [за ред. П. Лизанця]. Ужгород, 2001. 729 с.
6. Лучик В.В. Сакральні мотиви в топонімії Центральної України. *Науковий вісник Чернівецького університету: [зб. наук. пр.] / [наук. ред. Бунчук Б.І.]*; Чернів. нац. ун-т. Чернівці: ЧНУ, 2010. Вип. 509-511: Слов'янська філологія. С. 279-284.
7. Міщенко О.В. Сакральний ландшафт: зміст та функції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Географія*. Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2018. Вип. 1 (70). С. 83-88.
8. Піпаш Ю.О., Галас Б.К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). Ужгород, 2005. 266 с.
9. Сокіл-Клепар Н. Сакральна мікротопонімія в українському ономастиконі. *Народознавчі зошити*. Серія філологічна. 2014. № 4. С. 771-777.
10. Чучка П.П. Прізвища закарпатських українців: історико-етимологічний словник. Львів: Світ, 2005. 703 с.
11. Шудляк Н. Сакралізація природних об'єктів у духовній культурі українців Поділля. *Етнічна історія народів Європи*. 2016. Вип. 50. С. 98-104.

REFERENCES

1. Ataman L.V. (2017) *Suspilno-heohrafichne doslidzhennia sakralnykh prostoriv Podillia* [Social and Geographical Research of Sacred Spaces of Podillia]. *Rukopys. Dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. heohr. nauk za spetsialnistiu 11.00.02 – ekonomichna ta sotsialna heohrafiia*. Kyivskyi natsionalnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka, Kyiv. 211 s. [in Ukrainian].
2. Banoi V.F. (2019) *Zakarpatski mikrotoponimy baseinu richky Uzha, motyvovani koloratyvamy* [Transcarpathian Microtoponyms of the Uzh River Basin, Motivated by Coloratives]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Filohiia*. Vypusk 1 (41). Uzhhorod. S. 5-12. [in Ukrainian].
3. *Slovyk bukovynskykh hovirok* [Dictionary of Bukovinian Dialects] / [za zah. red. N. V. Huivaniuk]. Chernivtsi, 2005. 688 s. [in Ukrainian].
4. Kuhutiak M., Pankiv M. (2014) *Toponimy yak dzherelo do vyvchennia sakralnykh pamiatok Prykarpattia* [Toponyms as a Source for Studying Sacred Monuments of the Prykarpattia]. *Karpaty: liudyna, etnos, tsyvilizatsiia*. Vyp. 5. S. 247-257. [in Ukrainian].
5. *Uhorsko-ukrainskyi slovnyk* [Hungarian-Ukrainian Dictionary] / [za red. P. Lyzantsia]. Uzhhorod, 2001. 729 s. [in Ukrainian].
6. Luchyk V.V. (2010) *Sakralni motyvy v toponimii Tsentralnoi Ukrainy* [Sacred Motives in the Toponymy of Central Ukraine]. *Naukovyi visnyk Chernivetskoho universytetu: [zb. nauk. pr.] / [nauk. red. Bunchuk B.I.]*; Cherniv. nats. un-t. Chernivtsi: ChNU. Vyp. 509-511: Slovianska filohiia. S. 279-284. [in Ukrainian].
7. Mishchenko O.V. (2018) *Sakralnyi landshaft: zmist ta funktsii* [Sacred Landscape: Content and Functions]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka: Heohrafiia*. Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv. Vyp. 1 (70). S. 83-88. [in Ukrainian].
8. Pipash Yu.O., Halas B.K. (2005) *Materialy do slovnyka hutsulskykh hovirok* [Materials for the Dictionary of Hutsul Dialects] (Kosivska Poliana i Rosishka Rakhivskoho raionu Zakarpatskoi oblasti) [Materials for the dictionary of Hutsul dialects (Kosivska Polyana and Rosishka of Rakhiv district of the Transcarpathian region)]. Uzhhorod. 266 s. [in Ukrainian].
9. Sokil-Klepar N. (2014) *Sakralna mikrotoponimiia v ukrainskomu onomastykoni* [Sacral Microtoponymy in the Ukrainian Onomasticon]. *Narodознавchi zoshyty. Seriia filohichna*. № 4. S. 771-777. [in Ukrainian].
10. Chuchka P.P. (2005) *Prizvyshcha zakarpatskykh ukrainsiv: istoryko-etymolohichni slovnyk* [Surnames of the Transcarpathian Ukrainians: The historical-etymological Dictionary] Lviv: Svit. 703 s. [in Ukrainian].
11. Shudlyak N. (2016) *Sakralizatsiia pryrodnykh ob'ektiv u dukhovnii kulturi ukrainsiv Podillia* [Sacralization of Natural Objects in the Spiritual Culture of Ukrainians of Podillia]. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Vyp. 50. S. 98-104. [in Ukrainian].

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ

- а) назв населених пунктів: Бег.П. – с. Бегендяцька Пастіль, Бук. – с. Буківцова, Вільш. – с. Вільшинки, Вішка – с. Вішка, Вол. – с. Волосянка, Вор. – с. Ворочово, Гусн. – с. Гусний, Гута. – с. Гута, Домаш. – с. Домашин, Дубр. – с. Дубриничі, Забр. – с. Забрідь, Завб. – с. Завбуч, Завос. – с. Завосино, Зар. – с. Заричово, Кам. – с. Кам'яниця, Княг. – с. Княгиня, Костр. – с. Кострини, К.Паст. – с. Костьова Пастіль, Лип. – с. Липовець, Лік. – с. Лікіцари, Лубня – с. Лубня, Луг – с. Луг, Люта – с. Люта, Маюр. – с. Маюрки, М.Бер. – с. Малий Березний, Мирча – с. Мирча, Мокра – с. Мокра, Нев. – с. Невицьке, Новос. – с. Новоселиця, Паст. – с. Пастілки, Пер. – м. Перечин, Пол.Г. – с. Полянська Гута, Пор. – с. Порошково, Рак. – с. Раково, Р.Паст. – с. Розтоцька Пастіль, Рус.М. – с. Руський Мочар, Сіль – с. Сіль, Сім. – с. Сімир, С-ки – с. Сімирки, Смер. – с. Смерекова, Став. – с. Ставне, Стуж. – с. Стужиця, Т.Б. – с. Тур'я Бистра, Тих. – с. Тихий, Т.Пол. – с. Тур'я Поляна, Турич. – с. Турички, Ужок – с. Ужок, Чорн. – с. Чорноголова;
- б) географічних термінів: буд. – будинок, г. – гора, дж. – джерело, дж. мін.в. – джерело мінеральної води, дор. – дорога, зар. – заросле місце, хащі, кл. – кладовище, кр. – криниця, л. – ліс, л.пол. – лісова поляна, мог. – могила, п. – поле, пас. – пасовище, печ. – печера, пол. – полонина, пот. – потік (річка), розд. – роздоріжжя, сін. – сінокіс, тер. – прилегла територія, ур. – урочище, ч.с. – частина села.